

Τυφλοπόντικα, είσαι εδώ; Αναδιάρθρωμένο κεφάλαιο, πάλη των τάξεων και επαναστατική προοπτική

Οι «επαναστάτες», και όσοι επιδιώκουν να δώσουν μια πολιτική διατύπωση στην εξέγερσή τους, θέλουν κατά κανόνα να καταθέτουν τη μαρτυρία τους για το μέλλον και να εγγράφουν τον λόγο τους και τη δραστηριότητά τους στη γενική κατεύθυνση αντιπαλοτήτων που κυοφορούν τις εξεγέρσεις του μέλλοντος. Αυτό είναι τελικά φυσιολογικό: κάθε ανάγνωση του κόσμου ξεκινάει αναγκαστικά από μια θέση μέσα στον κόσμο, και η βούληση να προσαρμοστεί το γίγνεσθαι του κόσμου στις επιθυμίες μας αποτελεί την αφετηρία κάθε επαναστατικής βούλησης. Το κείμενο που ακολουθεί προσπαθεί να κρατηθεί σε κάποια απόσταση. Επιχειρεί να αναφερθεί στην τωρινή εποχή εξετάζοντας τη συνάρθρωση ανάμεσα, αφενός, στην κριτική του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης και, αφετέρου, την ανάγνωση της πάλης των τάξεων – χωρίς να προσπαθεί να χαράξει επαναστατικό χρονοδιάγραμμα. Το κάνει κυρίως για να ξαναπεί το προφανές: αυτό που θα προκύψει από τον σημερινό και τον μελλοντικό κοινωνικό πόλεμο δεν θα είναι ποτέ κάτι άλλο από προϊόν της αλληλεπίδρασης (και της ενδεχόμενης σύγκρουσης) ανάμεσα στη γενική κίνηση της καπιταλιστικής κυριαρχίας και τη δραστηριότητα εκείνων που, ενώ βρίσκονται μέσα της, θα καταλήξουν να κινηθούν εναντίον της. Κανείς δεν έχει το κλειδί αυτής της δυναμικής – ούτε οι καπιταλιστές ούτε οι αυτοανακηρυσσόμενοι εχθροί τους.

ΟΛΑ ΑΛΛΑΞΑΝ, ΤΙΠΟΤΑ ΔΕΝ ΑΡΧΙΖΕΙ

Μόνο οι φίλοι της *Monde diplomatique* πιστεύουν ότι ο καπιταλισμός είναι ένα οικονομικό σύστημα που βασίζεται στη μη ρυθμιζόμενη ελεύθερη ανταλλαγή – σε μια παραχάραξη της δίκαιης τάξης πραγμάτων του κόσμου εξαιτίας μιας συμμορίας καθαρμάτων που το μόνο που έχουν κατά νου είναι να πλουτίζουν παίζοντας στο χρηματιστήριο τον πλούτο που παράγεται από τους φτωχούς, αντί να δεχτούν τη δίκαιη μοιρασιά του.

Ο καπιταλισμός είναι αυτό που δομεί σήμερα το σύνολο της ανθρώπινης δραστηριότητας με τη μορφή της εργασίας, της απόσπασης αυτής της συγκεκρι-

μένης αφαίρεσης που είναι η αξία, μέσω της παραγωγής εμπορευμάτων (του περιβόπου «πλούτου» τον οποίο οι αριστεριστές θα ήθελαν να «μοιράζεται», αλλά ο οποίος υπάρχει μόνο με αυτή τη μορφή της «τεράστιας σώρευσης εμπορευμάτων»). Συνακόλουθα, το κεφάλαιο είναι αυτό που δομεί με χίλιους-δύο τρόπους τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, την κοινωνικότητά τους, τον χρόνο τους, τις νευρώσεις τους, τις σχέσεις τους με την ανάγκη, με τη φύση κτλ. Το κεφάλαιο είναι μια ολοποιοτική κοινωνική σχέση. Εκεί βρίσκεται η καρδιά της μηχανής, που παραμένει ίδια από τότε που την ανέλυσε ο Μαρξ εδώ και κάμποσες δεκαετίες.

Αλλά ο καπιταλισμός έχει επίσης μια ιστορία, η οποία συντίθεται από κρίσεις. Μέχρι στιγμής όλες αυτές οι κρίσεις έχουν ξεπεραστεί, κάτι που επέφερε σημαντικότερες αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο ο καπιταλισμός πλάθει τις κοινωνικές σχέσεις. Έτσι κυοφορήθηκε η εποχή μας, όπου το κεφάλαιο είναι πραγματικά χρηματιστικοποιημένο, παγκοσμιοποιημένο κτλ. Αυτή είναι η μορφή που έχει πάρει σήμερα η συσσώρευση – και διαδέχεται άλλα μοντέλα, που ήταν κι αυτά ακραϊκώς καπιταλιστικά (φορντισμός στη Δύση, σοσιαλισμός σε άλλα μέρη...). Αν όμως η κυριαρχία του κεφαλαίου έχει πράγματι εμβαθυνθεί σήμερα, ο λόγος δεν είναι τόσο ότι δεν διαθέτει πια κάποια δίχτυα ασφαλείας που θα τον έκαναν πιο ανθρώπινο. Ο λόγος είναι ότι όχι μόνο δεν υπάρχει τίποτα που να του διαφεύγει γεωγραφικά, αλλά όλες οι ανθρώπινες σχέσεις έχουν εφεξής υπαχθεί στην καπιταλιστική σχέση, και μάλιστα με ολοένα πιο διάχυτο τρόπο: η εμβάθυνση της κυριαρχίας του κεφαλαίου συνοδεύεται λογικότερα από την αδιάκοπα αυξανόμενη φυσικοποίησή του. Η ιστορία έχει χαράξει μια διαδρομή: δεν υπάρχει πια άλλη υλική κοινότητα από την κοινότητα του κεφαλαίου, ακόμα και η αξία χρήσης των αντικειμένων έχει εξαφανιστεί μέσα στη γενική κίνηση της αξίας.

Όσο για την προοπτική ενός επέκεινα αυτού του κόσμου, παρά την ενδεχόμενη γενίκευση της κρίσης φαίνεται σήμερα πιο αφηρημένη παρά ποτέ.

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970 η επαναστατική προοπτική συνδεόταν με μια ενίσχυση της προλεταριακής τάξης (θεωρούμενης ως τάξης των παραγωγών), η οποία θα ερχόταν να αποσπάσει την εξουσία από την αστική τάξη για να επβάλει στην κοινωνία τη δική της εξουσία. Αυτή η προοπτική της «εξουσίας των εργαζομένων» –που στις διάφορες παραλλαγές της (από τη δικτατορία του κόμματος ίσαμε τον αναρχοσυνδικαλισμό και τη γενικευμένη αυτοδιεύθυνση) δεν περιείχε σαν πρόγραμμα την υπέρβαση της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης (δεν καταργούσε την εργασία, την αξία, τον εμπορευματοκό φειχισμό)– ήταν εγγενώς συνυφασμένη με τη συνεχιζόμενη ύπαρξη ποικίλων μορφών αυτονομίας όπου διαμορφωνόταν ένα κοινό ανάκειν στην προλεταριακή τάξη. Τώρα αυτό έχει εξαφανιστεί.

Δεν είναι ούτε για θρήνους ούτε για χαρές: σήμερα πια τίποτα δεν βρίσκεται αντιμέτωπο με το κεφάλαιο. Η τελευταία αναδιάρθρωση, παγκοσμιοποίησης την αγορά εργασίας, πολλαπλασιάζοντας τις μορφές της υπεργολαβικής

ανάθεσης, διαχέοντας τον χώρο της εκμετάλλευσης και τείνοντας να κάνει αξεχώριστες τις σφαίρες της παραγωγής και της αναπαραγωγής,¹ επέφερε την εξαφάνιση της προλεταριακής τάξης ως επαναστατικού υποκειμένου.

ΤΟ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΠΙΑ Ο,ΤΙ ΗΤΑΝ

As μην ξεγελιόμαστε όμως: η έκλειψη μιας κοινωνικά υπαρκτής επαναστατικής προοπτικής δεν είναι ταυτόσημη με ειρήνευση των ταξικών σχέσεων. Η ειρήνευση αυτή εξακολουθεί να είναι φαντασίωση των αστών. Στην κλίμακα ολόκληρου του πλανήτη, οι κολασμένοι της γης δεν παύουν να κινούνται, και μπορούμε να στοιχηματίσουμε πως ούτε θα το κάνουν σύντομα. Το να είναι κανείς φτωχός είναι μια βία που ωθεί στην εξέγερση, και δεν βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη το να πάψουν οι φτωχοί να είναι φτωχοί, ούτε καν κάπως λιγότερο φτωχοί. Επειδή, ακόμα μια φορά, ο υπάιτιος δεν είναι οι πλούσιοι αλλά η οικονομία.

Αυτό που άλλαξε με την αναδιάρθρωση που άρχισε στη δεκαετία του 1970 δεν είναι ο κεντρικός ρόλος της εργασίας στη διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου αλλά ο τρόπος ενσωμάτωσης εκείνων που την παρέχουν. Σε παγκόσμιο επίπεδο, το προλεταριάτο όχι μόνο δεν μπορεί να οριστεί με βάση μόνο το εργατικό στοιχείο, αλλά δεν μπορεί πια ούτε καν να οριστεί με βάση την ενσωμάτωσή του σε μια «σταθερή» σχέση μισθωτής εργασίας. Αυτό δεν σημαίνει ότι η παραγωγή αποϋλοποιήθηκε ούτε ότι «δεν υπάρχουν πια εργάτες» – κατά πάσα πιθανότητα οι εργάτες ποτέ δεν ήταν τόσο πολλοί σε παγκόσμια κλίμακα. Αλλά οι εργαζόμενοι για τους οποίους η εκμετάλλευση συμπίπτει με ένα κοινωνικό ανήκειν συνδεδεμένο με την εργασία αποτελούν πια μειοψηφία των προλετάρων, και το σύνορο που τους χωρίζει από τους άλλους δεν παύει να γίνεται ισχνότερο. Οι άλλοι: εκείνοι για τους οποίους οι σχέσεις μισθωτής εκμετάλλευσης αποτελούν έναν τρόπο μεταξύ άλλων για την επιβίωση, έναν τρόπο επιβίωσης που συχνά

1 [Σ.τ.Ψ.] Η διατύπωση αυτή ενέχει κάποιους κινδύνους. Πρώτο, μπορεί να προκαλέσει σύγχυση σχετικά με την έννοια της παραγωγικής εργασίας: Παραγωγική είναι η εργασία που μετέχει στο κύκλωμα παραγωγής υπεραξίας. Το κεφάλαιο τείνει να εντάσσει ολόένα και περισσότερες «αναπαραγωγικές δραστηριότητες» σε αυτό το κύκλωμα αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι κατορθώνει με αυτόν τον τρόπο να άρει τη διάκριση ανάμεσα στην παραγωγή και την αναπαραγωγή. Όποια δραστηριότητα ενσωματώνεται στο κύκλωμα παραγωγής υπεραξίας είναι παραγωγική, γιατί η παραγωγή είναι παραγωγή εμπορευμάτων και όχι γενικά και αόριστα «υλικών αγαθών» ή «υπηρεσιών». Δεύτερο (παρότι ο συγγραφέας φροντίζει να αποσαφηνίσει τη θέση του στην υποσημείωση 5), η διατύπωση αυτή θα μπορούσε να παρερμηνευτεί και ως τάση καπιταλιστικής κατάρτησης του κοινωνικού φύλου, της φυλής και όλων των άλλων σχέσεων που υποστηρίζουν την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας. Η αναδιάρθρωση είναι βέβαια και αναδιάρθρωση των σχέσεων αυτών όχι όμως εξαφάνιση τους μέσα στην εκμετάλλευση.

συνδυάζεται με άλλους τύπους δραστηριότητας (π.χ. μικροεμπόριο), μοιράζεται μέσα σε πρωτογενείς ομάδες (ένα ή δύο μέλη της οικογένειας είναι μονίμως μισθωτοί, οι άλλοι «βοηθάνε» όπως μπορούν) και, το κυριότερο, δεν συνδέεται με καμία κοινωνική ταυτότητα.² Οι άνθρωποι αυτοί κατοικούν στις χώρες που σεμνότυφα δεν αποκαλούνται πια υπανάπτυκτες· εφεξής κατοικούν επίσης στην περιφέρεια των δυτικών μητροπόλεων – και αποτελούν κι εκείνους που οι κοινωνιολόγοι αποκαλούν επισφαλείς εργαζομένους. Οι προλετάριοι αυτοί που δεν έχουν πρόσδεση στη μισθωτή εργασία, όντας ταυτόχρονα μέλη ενός εφεδρικού στρατού νέας κοπής και εργατικό δυναμικό εκμεταλλεύσιμο κατά βούληση, θα είναι δύσκολο εφεξής να θεωρούνται μια άμορφη και αλλόκοτη μάζα μέσα στις καπιταλιστικές σχέσεις, να τακτοποιούνται στη γωνία σαν περιθωριακοί και λούμπεν σε αντίθεση με τους «αληθινούς» προλετάριους που έχουν ένα επάγγελμα και χτυπάνε κάρτα κάθε πρωί. Η επέκταση της προλεταριακής συνθήκης στο σύνολο του πλανήτη πραγματοποιείται σήμερα κατά κύριο λόγο με αυτές ακριβώς τις μορφές. Και οι σημερινοί αγώνες και εξεγέρσεις ξεπηδούν από τα ερείπια αυτού του κοινωνικού ανήκειν που συνδέεται με την εργασία.

Η διαπίστωση αυτή ισχύει για τις ταραχές στα περιφερειακά συγκροτήματα λαϊκών κατοικιών (*cités*) της Γαλλίας, ισχύει για τις ταραχές που αναστατώνουν κάθε τόσο την Αλγερία και αρκετές άλλες χώρες. Ισχύει επίσης για πολλούς αγώνες μισθωτών των περιφερειακών ζωνών, στον βαθμό που τα διακυβεύματα που συνδέονται με τις συγκεκριμένες μορφές εκμετάλλευσης συμπεριλαμβάνουν κατά κανόνα κοινωνικές σχέσεις ευρύτερες από την καθαυτή σχέση της μισθωτής εργασίας – σχέση με τις γραφειοκρατίες, με την πρόσβαση στις υπηρεσίες, με την κατοικία, με τις πελατειακές διαπλοκές, με το περιβάλλον κτλ. Τέλος, ισχύει έμμεσα για τους αγώνες των «σταθερών» εργαζομένων της Δύσης, οι οποίοι, σαν κατάλοιπα της φορντιστικής περιόδου, βρίσκονται συνεχώς αντιμέτωποι με ό,τι παράγει τους άλλους προλετάριους και επιτίθεται άμεσα στις δικές τους συνθήκες εκμετάλλευσης: οι αγώνες τους, πάντοτε αμυντικοί, επιδιώκουν κυρίως να αντιταχθούν στη συμπίεση του μισθού, άμεσου και έμμεσου, η οποία προκαλείται από μια αναδιάρθρωση που φαίνεται πως δεν θα σταματήσει ποτέ.

- 2 [Σ.τ.Υ.] Οι «άλλοι» και οι «άλλες» είναι εκείνο το ρευστό τμήμα του προλεταριάτου που ενσωματώνεται στην καπιταλιστική κοινωνία διά του αποκλεισμού του από την εργασία ή μέσω της επισφαλούς του σχέσης με την εργασία, μιας σχέσης που τείνει περισσότερο προς τον αποκλεισμό παρά προς τη μερική ενσωμάτωση. Ο τρόπος επιβίωσής τους δεν είναι δυνατό να μην συνδέεται με κοινωνικές ταυτότητες. Όσο υπάρχει η καπιταλιστική κοινωνία θα υπάρχουν κοινωνικές ταυτότητες στις οποίες θα καθηλώνεται το προλεταριάτο. Η καθήλωση αυτή είναι απαραίτητη για την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κοινωνίας ως κοινωνίας. Ακόμη και η εργατική ταυτότητα για την οποία συνεχώς γράφουμε ότι έχει παρακμάσει δεν είναι δυνατό να εξαφανιστεί πλήρως, εκείνο που συμβαίνει είναι η αποδυνάμωσή της στον βαθμό που να μην μπορεί να υπάρχει πλέον το εργατικό κίνημα, ο ορίζοντας της επανάστασης ως εργατική κοινωνία.

Αφενός πλήρης εξάλειψη του οτιδήποτε βρίσκεται έξω από το κεφάλαιο, αφετέρου αποσύνθεση της φορντιστικής κοινωνικής προστασίας: οι δύο αυτές συνυφασμένες διεργασίες ορίζουν την τωρινή φάση της πραγματικής κυριαρχίας του κεφαλαίου επί της εργασίας.³ Συνακόλουθα, το κέντρο βάρους των αγώνων έχει μετατοπιστεί: εφεξής η κινητήρια δύναμή τους δεν είναι τόσο οι συγκεκριμένες διευθετήσεις της εκμετάλλευσης όσο οι συγκεκριμένες διευθετήσεις της ενσωμάτωσης των προλετάρων στο κεφάλαιο.

ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΚΑΙ ΤΑΞΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Αυτή η αλλαγή εποχής, που δεν είναι πια τόσο πρόσφατη αλλά αποτέλεσε τέτοια ροπαλιά που είναι ακόμα δύσκολο να συλλάβουμε την εμβέλειά της, συνεπάγεται μεγάλες ανατροπές όσον αφορά τις επαναστατικές προσδοκίες που συνδέονται με την ταξική πάλη.

Για παράδειγμα, χωρίς να εμπλακούμε στις συζητήσεις για την ιστορική αποστολή της αυτοάρνησής του (η τάξη που εμπεριέχει τη διάλυση όλων των τάξεων κτλ.), το προλεταριάτο, με τον θετικό του ορισμό, ήταν μέχρι πρόσφατα η τάξη εκείνων που η εκμετάλλευση της εργασιακής τους δύναμης επιτρέπει

³ Η διάκριση που κάνει η μαρξική θεωρία ανάμεσα στην τυπική και την πραγματική κυριαρχία του κεφαλαίου επί της εργασίας αφορά κυρίως τον τρόπο άντλησης υπεραξίας: η απόλυτη υπεραξία παράγεται με αύξηση του χρόνου εργασίας, ενώ η σχετική υπεραξία με αύξηση της παραγωγικότητας της εργασιακής δύναμης. Η πραγματική κυριαρχία σηματοδοτεί την πρωτοκαθεδρία της σχετικής υπεραξίας, που συνοδεύεται από την ενσωμάτωση της αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού στην καπιταλιστική σχέση. Οι δύο αυτές μορφές καπιταλιστικής εκμετάλλευσης μπορούν να συνυπάρχουν και να εναλλάσσονται. Μέσα όμως από το πρίσμα των τρόπων υπαγωγής μπορούμε επίσης να διαβάσουμε την ιστορία του κεφαλαίου, που είναι η ιστορία των κρίσεων του και των αναδιαρθρώσεών του. Στην περίπτωση αυτή το κρίσιμο στοιχείο δεν είναι τόσο ο τρόπος άντλησης υπεραξίας όσο ο τρόπος ενσωμάτωσης των προλετάρων στις καπιταλιστικές σχέσεις. Η φορντιστική περίοδος, που στην Ευρώπη αντιστοιχεί χρονικά στη μεταπολεμική «ένδοξη τριακονταετία», σημαδεύει τη στιγμή της επέκτασης της πραγματικής κυριαρχίας του κεφαλαίου, μέσω της ανάπτυξης της μαζικής κατανάλωσης, αλλά και του θριάμβου της δημοκρατίας, τόσο στο κράτος όσο και στην επιχείρηση. Με την αναδιάρθρωση που άρχισε στη δεκαετία του 1970, συνεχίστηκε και εμβαθύνθηκε η επέκταση της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης στο σύνολο της ανθρώπινης δραστηριότητας, τόσο στην παραγωγή όσο και στην αναπαραγωγή, ενώ μερικές φορές στη σχέση εκμετάλλευσης στις περιφερειακές ζώνες σημειώθηκε επάνοδος σε μορφές απόλυτης υπεραξίας. Αν λοιπόν η πραγματική κυριαρχία του κεφαλαίου εμβαθύνθηκε κατά την τελευταία αυτή περίοδο, ο λόγος δεν είναι ο τρόπος άντλησης υπεραξίας αλλά η αυξημένη ενσωμάτωση της σφαιράς της αναπαραγωγής στις καπιταλιστικές σχέσεις.

τη διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Ο ορισμός αυτός, που για πολύ καιρό διαιώνισε τη σύγχυση μεταξύ προλεταριάτου και εργατικής τάξης, θέτει σήμερα ζήτημα με τις μάζες φτωχών που είναι οριακά ενσωματωμένοι στις σχέσεις μισθωτής εκμετάλλευσης, αλλά δεν παύουν να είναι ενσωματωμένοι στον κόσμο της καπιταλιστικής κυκλοφορίας. Ποια είναι η θέση τους στη σχέση κεφαλαίου-εργασίας; Είναι προλετάριοι ή όχι;

Σήμερα έχει γίνει εύλογο να ορίζουμε το προλεταριάτο σαν την «τάξη εκείνων που βρίσκονται χωρίς μέσα επιβίωσης απέναντι στους καπιταλιστές». «Το κεφάλαιο στο σύνολό του περιλαμβάνει ένα μεταβλητό μέρος το οποίο αγοράζει το σύνολο των στερημένων από μέσα επιβίωσης, ακόμα κι εκείνους που ίσως δεν θα δουλέψουν ποτέ». «Στο σύνολο αυτό βρίσκουμε “τυπικούς” εργαζομένους (που έχουν σύμβαση εργασίας, κάλυψη ασθένειας, σύνταξη κτλ.) και “άτυπους” εργαζομένους, “τυπικούς” ανέργους (με κοινωνικές παροχές) και “άτυπους” ανέργους (που μοιράζονται τη συνολική μισθολογική μάζα με μορφή διαφορετική από το επίδομα ανεργίας – οικογενειακή αλληλεγγύη, λαθρεμπόριο κτλ.), εργαζομένους που παράγουν υπεραξία και εργαζομένους μη παραγωγικούς» (Μπ. Ασταριάν). Να λοιπόν ένας πολύ ευρύς ορισμός για το τι είναι το προλεταριάτο στην τωρινή περίοδο: η συνολική αγορά της εργασιακής δύναμης περιλαμβάνει αλλά επίσης υπερβαίνει τη διαδικασία εκμετάλλευσης – παρεμπιπτόντως, αυτό επιτρέπει να γίνει δεκτό ότι κάθε δραστηριότητα αγώνα εγγράφεται στη θεμελιώδη αντίφαση κεφαλαίου-εργασίας.

Ο ορισμός αυτός διαθέτει θεωρητική συνοχή, αλλά περιέχει επίσης ένα όριο, που έγκειται στη δυσκολία του να συμπεριλάβει αυτό που κάλλιστα μπορεί, μέσα στους αγώνες, να συγκροτεί μια προλεταριακή εμπειρία που υπερβαίνει τη συγκεκριμένη εμπειρία της διαδικασίας εκμετάλλευσης. Στην πραγματικότητα, ενώ το κεφάλαιο έχει σήμερα ενοποιήσει τον κόσμο, έχει επίσης πολλαπλασιάσει και κατακερματίσει τις κοινωνικές εμπειρίες που συνδέονται με την κυριαρχία του – αυτό που αποκαλούμε ταξική κατάσταση. Υπερβαίνοντας κατά πολύ τον χώρο της μισθωτής εκμετάλλευσης, οι καπιταλιστικές σχέσεις έχασαν τον ξεκάθαρο προσδιορισμένο πυρήνα τους. Και μία παράπλευρη απώλεια αυτής της εξέλιξης είναι η ικανότητα της κριτικής που έχει επαναστατική στόχευση να σχηματιστεί έναν κοινωνικό πόλεμο που συμπεριλαμβάνει πολλαπλά κοινωνικά φαινόμενα, τα οποία με τη σειρά τους παράγονται από την πολλαπλότητα των σχέσεων όπου εγγράφεται η καπιταλιστική κυριαρχία. Όση προσπάθεια επανορισμού κι αν καταβάλουμε, στην τωρινή πορεία της ταξικής πάλης το προλεταριάτο είναι μια θεωρητική αφάριση – σαφώς περισσότερο απ’ όσο πριν εκατόν πενήντα χρόνια.

Θα εξακολουθήσουμε βέβαια να παράγουμε μια ανάγνωση της ταξικής πάλης με βάση τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας: η διαδικασία αξιοποίησης δεν αυτονομήθηκε από τη σχέση εκμετάλλευσης, και όντως η αγορά της εργασιακής δύναμης από το κεφάλαιο είναι σήμερα συνολική. Είναι όμως επίσης γεγονός ότι το κρίσιμο περιεχόμενο των τωρινών αγώνων από πλευράς υποκειμενικό-

τητας είναι τρομερά απομακρυσμένο από τις διαρθρωτικές αναλύσεις του κεφαλαίου που έχει παραγάγει η θεωρία – αντίθετα με τους εργατικούς αγώνες αλλοτινών καιρών. Κι αυτό δεν είναι μια ασήμαντη λεπτομέρεια.

Πάνω σε αυτήν ακριβώς τη βάση της προλεταριακής εμπειρίας (κάποτε πρωτίτως εργατικής εμπειρίας) αναπτύσσονταν λίγο-πολύ πάντοτε, από τον Μαρξ μέχρι τον οπεραϊσμό διαμέσου της κομμουνιστικής αριστεράς και των τάσεων της υπεραριστεράς, οι επαναστατικές κριτικές που έβαζαν στον ορίζοντα, έστω και αμυδρά, την κατάργηση της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης.

Η εμπειρία αυτή έχει σήμερα διασπαστεί, και από τη δύναμη των πραγμάτων η επαναστατική θεωρία διατηρεί πια μόνο μακρινή σχέση με το βίωμα των ταξικών συγκρούσεων. Αλλά η θεωρία δεν μπορεί, μέσω της σχηματοποίησης του κόσμου την οποία επεξεργάζεται, να βάλει τον εαυτό της στη θέση αυτού του κόσμου και του καθημερινού πολέμου που διεξάγεται μέσα του. Όταν αγωνίζονται, όταν εξεγείρονται, μαζικά ή ο καθένας στη γωνιά του, οι άνθρωποι δεν βρίσκονται αντιμέτωποι με τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας. Βρίσκονται αντιμέτωποι με τη συγκεκριμένη εμπειρία της κοινωνικής ανισότητας, με τη μοίρα που τους επιφυλάσσεται ως κατώτερων μέσα στις κοινωνικές σχέσεις όπου είναι εγκλωβισμένοι – και μέσα σε αυτές ακριβώς τις σχέσεις βιώνεται καθημερινά μια κοινωνία που είναι χωρισμένη σε τάξεις.

Εκείνο που ορίζει δομικά την ταξική κοινωνία (η οποία δεν είναι καπιταλιστική εφεύρεση, όπως άλλωστε ούτε η πάλη των τάξεων) είναι η ιδιοποίηση από μια κοινωνική ομάδα μεγάλου μέρους όσων παράγονται από άλλους.⁴ Μέσα όμως στις κοινωνικές σχέσεις, εκείνο που συνθέτει τη βιωμένη εμπειρία μιας τέτοιας κοινωνίας είναι η κοινωνικά κατασκευασμένη ανισότητα μεταξύ των ανθρώπων. Είναι η άσκηση κοινωνικά θεσμοποιημένων σχέσεων εξουσίας, η αναπαραγωγή τους, και οι αντίστοιχες σχέσεις με την ανάγκη, με την αφθονία καθώς και με την ελευθερία.⁵ Και μόνο με αφετηρία την (πολυτεμαχι-

4 [Σ.τ.Ψ.] Πρόκειται για θεωρητικό σφάλμα. Η παραγωγός τάξη της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι το κεφάλαιο γιατί διαθέτει τα μέσα παραγωγής, από τα οποία είναι ριζικά αποκλεισμένοι οι προλετάριοι. Μόνο από την ύπαρξη της *καπιταλιστικής* κοινωνίας και της ταξικής πάλης, της ιστορίας της, παράγεται ο κομμουνισμός ως πιθανό μέλλον της ανθρωπότητας. Η αντίληψη που θεωρεί την εκμετάλλευση ως ιδιοποίηση των ήδη παραχθέντων προϊόντων, θέτει εκ των πραγμάτων στον ορίζοντα της ταξικής πάλης το ζήτημα της «δίκαιης διανομής» και αφήνει τη μορφή της παραγωγικής διαδικασίας και τη διάκριση ανάμεσα στην παραγωγή και την αναπαραγωγή έξω από το οπτικό πεδίο της κριτικής της.

5 Σήμερα οι σχέσεις αυτές διαθέτουν μια κεντρική μεσολάβηση, τη μεσολάβηση του χρήματος – μοναδική οικουμενική μεσολάβηση μεταξύ των ανθρώπων σε έναν κόσμο όπου ο νόμος της αξίας έχει κυριεύσει το σύνολο της κοινωνικής ζωής. Και πρωτίτως με αυτή την έννοια όλες οι τωρινές ταξικές σχέσεις είναι, αντικειμενικά και υποκειμενικά, καπιταλιστικές ταξικές σχέσεις – όχι επειδή συμπεριλαμβάνουν κατ' ανάγκη την κατεχοχίν καπιταλιστική κοινωνική σχέση, τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας.

σμένν) εμπειρία αυτής της ταξικής κοινωνίας και των αντίστοιχων αγώνων θα μπορούσε να διαμορφωθεί μια θεωρία της επανάστασης που να είναι κάτι άλλο από βολονταριστική επιστημονική φαντασία.

ΝΑ ΑΛΛΑΞΟΥΜΕ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ;

Σήμερα το πράγμα είναι δύσκολο. Με το τέλος του εργατικού κινήματος και των μορφών αυτονομίας που πήγαζαν από εκεί, η ταξική πάλη εκδηλώνει τώρα με ακατέργαστο τρόπο αυτό που είναι: αγώνες ενάντια στις θέσεις τις οποίες επιφυλάσσουν στους κατώτερους οι κοινωνικές ιεραρχίες και ενάντια στις απορρέουσες διευθετήσεις της πρόσβασης στα εμπορεύματα.

Για να συλλάβουμε την υπέρβαση αυτής της «κανονικής πορείας» της ταξικής πάλης –με άλλο τρόπο και όχι σαν απλή αναγκαιότητα που ενυπάρχει στην καπιταλιστική αντίφαση– θα έπρεπε, μέσα στους αγώνες για κοινωνικά και/ή υλικά συμφέροντα, να εγγράφεται μια οικουμενική προοπτική ανατροπής. Κι αυτό κάθε άλλο παρά είναι προφανές: το να «αλλάξουμε τον κόσμο» είναι μια προοπτική εξωτερική από τα επίδικα των ίδιων των αγώνων, από εκείνο που ωθεί τις ταξικές σχέσεις να μετασχηματιστούν σε συγκρούσεις μια ορισμένη στιγμή και σε έναν ορισμένο τόπο. Το να «αλλάξουμε τον κόσμο» είναι μια προοπτική που σε τελική ανάλυση προσιδιάζει στην αστική «κοινωνία των πολιτών». Αυτή η τελευταία έχει ανακτήσει το χαμένο έδαφος: ο οικουμενισμός, που είναι προϊόν της (ακόμα και στην επαναστατική του διάσταση), εξακολουθεί να της ανήκει πλήρως.

Η κοινωνία των πολιτών είναι αυτή η δραστική αφαίρεση που αναπτύχθηκε ταυτόχρονα με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και που θέτει την ύπαρξη «της κοινωνίας» σαν σύνολο δεσμών οι οποίοι παράγονται από τους ανθρώπους για τον εαυτό τους, με τη μεσολάβηση του δικαίου και των οργάνων του. Στηριζόμενη στη μυθοπλαστική κατασκευή ενός κοινωνικού συμβολαίου, προσδίδει στα άτομα ένα ανήκειν σε αυτή την κοινωνία πέρα από τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις. Η κοινωνία των πολιτών θέλει να μεταμορφώσει τους ανθρώπους σε πολίτες, να ενσωματώσει τους αγώνες στην πολιτική, να τους κάνει να μιλήσουν τη γλώσσα του δικαίου και του γενικού συμφέροντος, και να τους προσδώσει έναν ορίζοντα που υπερβαίνει την απλή απόρριψη των ταξικών κοινωνικών σχέσεων όπως αυτές βιώνονται με αυτό το τρόπο.

Το εργατικό κίνημα, εμφανιζόμενο σαν κληρονόμος του Διαφωτισμού, επιδιώκοντας να χειραφετήσει το ανθρώπινο γένος και να ξαναστήσει τον κόσμο στα πόδια του, ενσωματωνόταν κατά κάποιο τρόπο στην κατασκευή αυτή. Είχε επιτύχει ένα είδος ιστορικού άθλου κατορθώνοντας να στρέψει ενάντια στην αστική κοινωνία τον οικουμενισμό που της ανήκει – κάνοντας τους αγώνες των φτωχών για τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους να μιλούν τη δική του γλώσσα. Οι αστικές επαναστάσεις δεν είχαν παραγάγει την ανθρώπινη χειραφέτηση· το

καθήκον αυτό αναλογούσε εφεξής στο προλεταριάτο. Έτσι το εργατικό κίνημα, σπριζόμενο σε ζωντανές μορφές προλεταριακής αυτονομίας, δημιουργούσε κοινή γλώσσα και κοινό φαντασιακό στην αντίληψη των αντιπαλοτήτων και μιας ταξικής ταυτότητας οικειοποιήσιμης από τους φτωχούς – συνεπαγόμενο κατ' αυτόν τον τρόπο έναν διεθνισμό που δεν ήταν διόλου αμελητέος. Κυρίως όμως έδινε στους αγώνες μια οικουμενίζουσα προοπτική υπέρβασης (η οποία, μετά την περίοδο της «συγκρότησης της εργατικής τάξης», αποκρυσταλλώθηκε με τη μορφή της «εξουσίας των εργαζομένων»), όπου το διακύβευμα της «αλλαγής του κόσμου» ξέφυγε από τον αστικό του προσδιορισμό.

Με την έννοια αυτή, το εργατικό κίνημα ήταν δίκικο μαχαίρι: ήταν κίνηση ενσωμάτωσης των προλετάρων στο κεφάλαιο και των φτωχών στην κοινωνία των πολιτών, και ταυτόχρονα, μέσω του κοινού φαντασιακού και της κοινής γλώσσας που δημιουργούσε, έβαζε την ανατροπή του κόσμου εντός του βελνεκού μιας εξέγερσης. Εκείνο που πρέπει τελικά να μας εκπλήσσει είναι αυτός ο ιστορικός άθλος, που είναι σήμερα πια παρωχημένος, και όχι το γεγονός ότι σήμερα οι φτωχοί δεν μεταμορφώνονται σε επαναστάτες όταν κινητοποιούνται – όχι ότι αγωνίζονται για το σαρκίο τους εδώ και τώρα, χωρίς να εγκολπώνονται οποιαδήποτε αποστολή σχετικά με το γίνεσθαι της ανθρωπότητας.⁶

Σε σχέση με την εξέγερση που συγκλόνησε την Αλβανία το 1997,⁷ κάποιοι επαναστάτες χωρίς επανάσταση (της μακαρίτισσας «Βιβλιοθήκης των Ταραχών» – Bibliothèque des Émeutes) σημείωναν τότε: «Δεν γνωρίζουμε τίποτα για την εφήμερη οργάνωση που απέκτησαν οι εξεγερμένοι πριν κυριεύσουν τα όπλα, και ούτε καν σε ποιον βαθμό ήταν οργανωμένοι. Δεν γνωρίζουμε αν υπήρχε συζήτηση· κι αν όμως υπήρχε, πράγμα πιθανό, δεν γνωρίζουμε τι συζητιόταν. Δεν γνωρίζουμε πώς αξιολογούσαν οι εξεγερμένοι την εξέγερσή τους, τι σκέφτονταν για την Αλβανία, την Ευρώπη και τον κόσμο, τι σκέφτονταν για το εμπόρευμα και τη δυτική πληροφόρηση, για τη ζωή και τον έρωτα».

6 Βέβαια, αρκετοί αγώνες της περιόδου του εργατικού κινήματος μιλούσαν εντελώς δική τους γλώσσα· επίσης, αρκετοί άλλοι δανείζονταν το επαναστατικό του συντακτικό μόνο επιδερμικά, σαν λόγο ο οποίος χρυσιμύει για να γίνουν θεμιτοί οι αγώνες που διεξάγονταν για τα ιδιαίτερα συμφέροντα ορισμένων κοινωνικών ομάδων. Ποτέ δεν πρόκειται να γίνει δημοσκόπηση για το ζήτημα αυτό, δεν είναι πάντως βέβαιο ότι τόσοι προλετάριοι, έστω και αγωνιζόμενοι, αναγνώριζαν τον εαυτό τους μέσα σε μια επαναστατική προοπτική. Αλλά ας μην υπερβάλλουμε.

7 Τον Φεβρουάριο του 1997 η κατάρρευση των εταιρειών-πυραμίδων, που έκαναν χρηματιστριακές τοποθετήσεις και με τις οποίες συνδεόταν όλη σχεδόν η πολιτική τάξη, κατέστρεψε πολλούς Αλβανούς. Οι διαδηλώσεις μετατράπηκαν σε ταραχές και, ύστερα από λεηλασία των στρατοπέδων, σε ένοπλη εξέγερση. Ένα μεγάλο μέρος της χώρας (κυρίως ο Νότος) ξέφυγε τότε από τον έλεγχο του κράτους, χωρίς να αναδυθεί καμιά μορφή πολιτικής ηγεσίας της εξέγερσης. Η τάξη αποκαταστάθηκε τελικά τον Απρίλιο με ευρωπαϊκή στρατιωτική επέμβαση.

Δεν υπάρχει λόγος να μας εκπλήσσει αυτή η πολιτική σιγή των αλβανών εξεγερμένων. Επρόκειτο τελικά για ένδειξη της αυτονομίας τους, όχι βέβαια απέναντι στο κεφάλαιο αλλά απέναντι στις πολιτοκεντρικές μεσολαβήσεις του – και είναι επίσης προφανές ότι οι εξεγερμένοι δεν έθεταν στον εαυτό τους ερωτήματα για τη δράση τους με τους όρους που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Μπορούμε όμως άραγε να αντιληφθούμε αυτά τα γεγονότα σαν μια «επαναστατική απόπειρα» όπου διακυβευόταν η ανατροπή της τάξης του κόσμου; Στην πραγματικότητα, αν οι αλβανοί εξεγερμένοι σκόπευαν μέσα από την πρακτική τους να την ανατρέψουν, θα το είχαμε μάθει. Ας αρκεστούμε λοιπόν στο ότι αυτή η εξαιρετικής έντασης εξέγερση βαλκάνιων φτωχών ανήκει ειδικά σε αυτούς που την έκαναν – εγγράφηκε πλήρως και αποκλειστικά στις κοινωνικές συνθήκες που τη γέννησαν. Και κανένα κρυφό ιστορικό νήμα δεν τη συνδέει με τους επαναστατικούς ξεσηκωμούς του 1848 ή του 1871.⁸

- 8 Αυτό που εννοούμε εδώ όταν μιλάμε για «φτωχούς» δεν πρέπει να γίνει αντιληπτό με την έννοια της εξαθλίωσης. Εννοούμε ταυτόχρονα την εμπειρία της διαρκούς αντιπαράθεσης με το χρήμα σαν αναγκαιότητα και την εμπειρία των ιεραρχιών μεταξύ των ανθρώπων όπως αυτές διαπλάθονται από την ταξική κοινωνία – κάτι που συμπεριλαμβάνει και υπερβαίνει το ζήτημα της πρόσβασης στο χρήμα. Επομένως εννοούμε επίσης την εξωτερικότητα σε σχέση με την κοινωνία των πολιτών: οι φτωχοί είναι εκείνοι (από τον μπανγκλαντεσιανό εργάτη μέχρι τον άνεργο από το Μάλι που βρίσκεται στο Παρίσι και συμπεριλαμβάνοντας τον άνεργο περιθωριακό του Αλγεριού ή του Κλισί-σου-Μπούα) που δεν εμπλέκονται στις διευθετήσεις παραγωγής «της κοινωνίας» και των μυθοπλαστικών κατασκευών της όσον αφορά τους δεσμούς οι οποίοι συνενώνουν κατά αφηρημένο τρόπο τους ανθρώπους που έχουν γίνει πολίτες. Η κατηγορία των φτωχών ούτε καλύπτει την κατηγορία των προλετάρων ούτε της αντιτίθεται. Η διαφορά έγκειται απλώς στο επίπεδο ανάγνωσης: οι προλετάριοι ορίζονται στη σχέση τους με το κεφάλαιο (σχέση που δεν συμπίπτει με καμία άμεσα βιώνόμενη εμπειρία), ενώ οι φτωχοί ορίζονται στη σχέση τους με την άμεση κοινωνική κατάστασή τους ως κατώτερων (σχέση που βιώνεται άμεσα). Οι προλετάριοι δεν είναι όλοι κατ' ανάγκη φτωχοί (κάποιοι μπορεί να είναι ενσωματωμένοι στις μεσολαβήσεις της κοινωνίας των πολιτών, κυρίως στη Δύση)· από την άλλη πλευρά, αν δεχτούμε τον ορισμό των «δίχως μέσα επιβίωσης», όλοι οι φτωχοί είναι προλετάριοι. Όταν όμως οι φτωχοί κινητοποιούνται συλλογικά, ο δεσμός που τους ενώνει δεν είναι ποτέ πολιτικός: είναι καρπός του άμεσου συμμερισμού μιας κοινωνικής κατάστασης, η οποία εγγράφεται σε σχέσεις αντιπαλότητας και ταυτόχρονα αναγνώρισης που παράγονται και αναπαράγονται τοπικά. Όταν οι φτωχοί κινούνται ενάντια στην κατάσταση που τους επιφύλασσει, έρχονται δυνητικά σε σύγκρουση με τον εξαναγκασμό που τους διατηρεί στην κατάσταση αυτή (η αστυνομία με όλες τις τις μορφές)· έρχονται δυνητικά σε σύγκρουση με τις άμεσες κοινωνικές σχέσεις στις οποίες εγγράφεται η φτώχεια τους (εκείνοι που βρίσκονται απέναντί τους και που τους εκμεταλλεύονται, έχουν στη διάθεσή τους τα εμπορεύματα κτλ.)· έρχονται επίσης δυνητικά σε σύγκρουση με τους φτωχούς που βρίσκονται απέναντί τους. Δεν το κάνουν επειδή είναι βλάκες αλλά για κοινωνικά

ΜΑΣΗΜΑ ΚΑΙ ΧΩΝΕΨΗ ΤΗΣ ΤΑΞΙΚΗΣ ΠΑΛΗΣ

Η αναδιάρθρωση της αγοράς εργασίας αποδυνάμωσε τις «αντιπροσωπευτικές» μεσολαβήσεις που πλαισίωναν την πάλη των τάξεων. Με την αποσύνθεση του εργατικού κινήματος, οι προλετάριοι δεν αγωνίζονται πια για να αναλάβουν τον έλεγχο της καπιταλιστικής μηχανής. Δεν αγωνίζονται πια για να επιβάλουν την εξουσία τους στην κοινωνία μέσω των οργανώσεών τους (κατά γενικό κανόνα άλλωστε οι εξεγέρσεις τους ελάχιστα θέτουν ζήτημα ανατροπής της ταξικής εξουσίας που ασκείται πάνω τους). Το τέλος του φορντισμού και η ολοκλήρωση της προλεταριοποίησης όλου του πλανήτη έχουν τη συνδυασμένη συνέπεια ότι οι περισσότεροι σημερινοί αγώνες και εξεγέρσεις αναδύονται σε κοινωνικές διαμορφώσεις όπου οι συνδικαλιστικές και παρασυνδικαλιστικές μεσολαβήσεις είναι ελάχιστα λειτουργικές – κάτι που τους δίνει έναν φαινομενικά πιο ανεξέλεγκτο χαρακτήρα.

Μερικοί λένε κατ' ουσία: Μήπως τελικά μια βαλβίδα ασφαλείας αχρηστεύτηκε, με αποτέλεσμα να ανοίγονται νέες προοπτικές όσον αφορά μια μη διαχειρίσιμη και μη αφομοιώσιμη πορεία των αγώνων που δίνουν οι φτωχοί; Μήπως ακριβώς εκεί φωλιάζει ο γερο-τυφλοπόντικας; Θα θέλαμε να το πιστέψουμε, αλλά η αισιοδοξία αυτής της υπόθεσης παραβλέπει τις μεγάλες ικανότητες του κεφαλαίου να διαχειριστεί και να χωνέψει τους αγώνες που προκαλούν οι διευθετήσεις της κυριαρχίας του.

Σαν κοινωνική σχέση, ο καπιταλισμός δεν ανάγεται απλώς και μόνο στην κυριαρχία μιας τάξης ανθρώπων πάνω στους άλλους. Κατά συνέπεια, το γεγονός ότι ένα κίνημα αγώνα θα απειλούσε την εξουσία αυτών των ανθρώπων δεν σημαίνει αυτομάτως ότι θα έθετε σε αμφισβήτηση τις καπιταλιστικές σχέσεις. Όσο δεν διαβρώνει αυτές τις σχέσεις, όσο δεν βάζει σε κατάσταση κρίσης τη μισθωτή εργασία, το χρήμα, την εμπορευματική ανταλλαγή, τις σχέσεις ιδιοκτησίας κτλ. παράγοντας άλλες κοινωνικές σχέσεις (κάτι που ομολογουμένως δεν συμβαίνει πολύ συχνά), η ταξική πάλη αποτελεί μια στιγμή της καπιταλιστικής αναπαραγωγής.

Ακόμα περισσότερο: η ταξική πάλη είναι συστατικό στοιχείο του καπιταλισμού, σαν τρόπος ρύθμισης της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας. Πολλές φορές οι αγώνες, σε συνδυασμό με τις εσωτερικές κρίσεις της διαδικασίας αξιοποίησης (κρίσεις τις οποίες συχνά αναδεικνύουν οι περίοδοι έντονων αγώνων), υπήρξαν το κέντρισμα που ανάγκασε τον καπιταλισμό να αναδιαρθρωθεί. Οι επιθέ-

συμφέροντα (υλικά ή μη) που συνδέονται με την τωρινή κατάστασή τους, και πρόκειται για σχέσεις που είναι κι αυτές ταξικές κοινωνικές σχέσεις παραγόμενες από το κεφάλαιο – σχέσεις που, ως προς ό,τι τις παράγει, δεν μπορούν να διακριθούν από την εξέγερση «ενάντια στους καταπιεστές». Περισσότερο παρά ποτέ, ο καπιταλισμός δεν δημιουργεί ενόπια μεταξύ των φτωχών· περισσότερο παρά ποτέ, δεν τους κάνει «επαναστατικό υποκείμενο» που θα έβαζε στόχο του να κυριεύσει την κοινωνία για να την ανατρέψει.

σεις του εργατικού κινήματος συνέβαλαν στην ανάδυση του φορντισμού και της μαζικής κατανάλωσης.⁹ Οι αγώνες των δεκαετιών του 1960-70 αποτέλεσαν ώθηση για την αναδιοργάνωση της αγοράς εργασίας σε παγκόσμια κλίμακα.

Σήμερα οι διατυπώσεις που επικεντρώνονται στο δίκαιο και στη δημοκρατία αποτελούν κτήμα πολλών αγώνων ανά τον κόσμο (όπως στην περίπτωση των εργατικών αγώνων στην Κίνα, οι οποίοι βρίσκουν διαύλους επικοινωνίας στο πλαίσιο της πολιτικής αμφισβήτησης του καθεστώτος· ή στην περίπτωση των αγώνων που δίνουν οι φτωχοί στον αραβικό κόσμο, αγώνων που γίνονται συστατικό στοιχείο του κινήματος για τον δημοκρατικό εκσυγχρονισμό). Οι διεκδικήσεις τέτοιου τύπου –που προχωρούν μέσω της απορρόφησης των κοινωνικών αγώνων από τη σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών– παραπέμπουν κατά βάση σε αίτημα καλύτερης ενσωμάτωσης των εργαζομένων στο κεφάλαιο κι έτσι δεν περνάνε από μια φάση ταξικής αυτονομίας. Η ικανότητα του κεφαλαίου να βρίσκει σε τέτοιους αγώνες ένα σημείο στήριξης για την ανανέωση και εμβάθυνση της κυριαρχίας του θα αποτελέσει σημαντικό διακύβευμα για τους καιρούς κρίσης που έρχονται...

... ή πάλι ίσως όχι. Γιατί η ενσωμάτωση των αγώνων στην κίνηση διεύρυνσης των καπιταλιστικών σχέσεων είναι μόνο μία από τις ενδεχόμενες μορφές εξουδετέρωσης των ταξικών αναμετρήσεων – και μάλιστα, από τη σκοπιά του κεφαλαίου, είναι η καλύτερη, η δυναμικότερη. Όταν όμως εμφανίζονται μέσα σε ένα πλαίσιο κρίσης της διαδικασίας συσσώρευσης το οποίο περιορίζει τα περιθώρια χειρισμού των καπιταλιστών, οι ταξικές αναμετρήσεις συχνά απορροφώνται με πιο πεζό τρόπο: από ενδοκαπιταλιστικές συγκρούσεις. Η αντιπαλότητα μπορεί τότε να απαιτήσει λύσεις επώδυνες για ένα μέρος των ιθυνόντων, ίσαμε και την κοινωνική εξάλειψη. Έτσι, η τελευταία παγκόσμια οικονομική κρίση επλήθηκε με μια πολεμική σφαγή, η οποία, εκτός από εκατομμύρια προλετάριους, εξάλειψε και κάποια κομμάτια εθνικών αστικών τάξεων. Πιο κοντά σε μας, και σε μικρότερη κλίμακα, το 1988 η Αλγερία συγκλονίστηκε από ταραχές που ξέφευγαν από κάθε «αντιπροσώπευση», σε πλαίσιο κρίσης της ραντιέρικης οικονομίας: μετά από έναν εμφύλιο πόλεμο και τη γρήγορη αποτυχία μιας δημοκρατικής λύσης, οι ταραχές εκείνες αποδείχτηκαν έναυσμα για μιαν αναδιοργάνωση της ίδιας αυτής ραντιέρικης οικονομίας και μιαν ανανέωση των πελατειών της.

9 Εκείνο που είχε οδηγήσει στην καπιταλιστική δυναμική της «ένδοξης τριακονταετίας» ήταν κυρίως μια καλύτερη ενσωμάτωση των προλεταρίων στις καπιταλιστικές σχέσεις και η επέκταση της πραγματικής κυριαρχίας του κεφαλαίου επί της εργασίας: το 1936 ήταν οδυνηρή για τη γαλλική εργοδοσία η παραχώρηση άδειας μετ' αποδοχών, αλλά πιο μακροπρόθεσμα το ζήτημα χρειάζεται να γίνει αντιληπτό σε σχέση με την ανάδυση της μαζικής παραγωγής/κατανάλωσης και της αγοράς των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου. Γενικά, όλες οι «κοινωνικές κατακτήσεις» της φορντιστικής περιόδου, όσο κι αν «κερδήθηκαν με σκληρούς αγώνες», συμμετείχαν σε αυτή τη διαδικασία.

Το κεφάλαιο δεν είναι αναγκασμένο να ενσωματώνει πάντα τους προλετάριους στις μεσολαβήσεις της κοινωνίας των πολιτών – αυτό είναι απλώς ένας από τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να ρυθμίζει την κυριαρχία του. Όμως οι αγώνες των φτωχών, αγώνες που δεν είναι εγκλωβισμένοι σε πολιτοκεντρικές μεσολαβήσεις και έχουν μορφές φαινομενικά ριζοσπαστικές (κατά κανόνα ταραχές), δεν συνεπάγονται την απουσία οποιασδήποτε μεσολάβησης. Είτε μέσω της άτυπης οικονομίας («μαφίες» κτλ.), είτε μέσω πελατειακών δομών (με χαρακτήρα φατριάς, κοινοτικό, θρησκευτικό κτλ.) οι οποίες αποτελούν διαύλους επικοινωνίας με ένα κράτος που σπανίως είναι μια ψυχρή και απρόσωπη μηχανή, οι αγώνες αυτοί ενσωματώνονται σε κοινωνικές διαμορφώσεις όπου η ταξική κατά μέτωπο αναμέτρηση δεν είναι κατά κανόνα λειτουργική. Παρόμοια όπως, προκειμένου για ένα «κοινωνικό κίνημα» στη Γαλλία ή στην Ιταλία, αναρωτούμαστε για την ενδεχόμενη δυναμική αυτόνομης πάλης σε σχέση με την αφομοιωτική λειτουργία των συνδικάτων, της αριστεράς κτλ., έτσι τίθενται ανάλογα ζητήματα προκειμένου για εξεγέρσεις με βιαιότερες μορφές ως προς τη σχέση τους με τις μεσολαβήσεις που αναφέραμε προηγουμένως. Γιατί σήμερα οι μεσολαβήσεις αυτές εμπεριέχονται στην παγκόσμια αναδιοργάνωση της αγοράς εργασίας, η οποία σημαδεύεται από τα δυσδιάκριτα όρια μεταξύ παραγωγής και αναπαραγωγής και από έναν νέο τρόπο διαχείρισης των προλεταρίων. Πέρα από τις μυθολογίες της κοινωνίας των πολιτών και του πολιτικού οικουμενισμού, οι μεσολαβήσεις αυτές προσδένουν εκ παραλλήλου τους αγώνες και τις εξεγέρσεις σε κατατεμαχισμένες δυναμικές που αντανακλούν τις κοινωνικές σχέσεις μέσα στις οποίες εμφανίζονται.

Και πάλι, η διαπίστωση αυτή ισχύει για τους αγώνες που δίνουν οι υπεράριθμοι προλετάριοι, αλλά και για πολλούς αγώνες που διεξάγονται στο πεδίο της εκμετάλλευσης. Συχνά ο τρόπος με τον οποίο ζεύονται στην εργασία εκατομμύρια κινέζοι αγρότες συγκρίνεται με τη βιομηχανική επανάσταση του 19ου αιώνα στην Ευρώπη. Αλλά η διεργασία αυτή πραγματοποιείται σε ένα καπιταλιστικό πλαίσιο που δεν είναι ίδιο, και ένα από τα ατού του κεφαλαίου στις διεργασίες προλεταριοποίησης είναι να αναπλάθει τις προϋπάρχουσες κοινωνικές διαμορφώσεις χωρίς ποτέ να τις εξαλείφει πλήρως. Στο στάδιο αυτό η συνδικαλιστική και πολιτοκεντρική ενσωμάτωση των αγώνων στην Ασία παραμένει περιορισμένη, απ' όπου και ο κατατεμαχισμένος χαρακτήρας τους, οι κατά βάση εξεγερσιακές και, όπως φαίνεται, ανοργάνωτες μορφές τους· απ' όπου επίσης μια διαχείριση η οποία μέχρι στιγμής κατορθώνει να παρακάμψει μια συνολική καπιταλιστική λύση. Η διαχείριση αυτή καθίσταται δυνατή χάρη στον κοινωνικό περίγυρο όπου διεξάγονται οι αγώνες – έναν περίγυρο όπου δεν βρίσκονται αντιμέτωποι οι προλετάριοι και οι καπιταλιστές και όπου λειτουργούν πολλαπλές μεσολαβήσεις, τις οποίες κατά κανόνα πολύ λίγο γνωρίζουμε εξ αποστάσεως.

ΚΡΙΣΗ

Ο καπιταλισμός βρίσκεται σήμερα επισήμως σε κρίση. Δεν θα επιχειρήσουμε εδώ να αναλύσουμε την κρίση αυτή ούτε να προβλέψουμε τη μελλοντική πορεία της. Είναι σαφές ότι δεν μπορεί να αποκλειστεί μια βίαιη επιδείνωση της κρίσης στα προσεχή χρόνια, ότι οι καπιταλιστικοί ρυθμιστικοί μηχανισμοί σε παγκόσμια κλίμακα αποδεικνύονται ανίσχυροι να προβλέψουν και να περιορίσουν την εμβάθυνση μιας καπιταλιστικής κρίσης υπερπαραγωγής, με όλες τις απορρέουσες κοινωνικές συνέπειες. Ωστόσο, αυτό μπορεί να πάρει πολλές και διάφορες μορφές και, κυρίως, είναι σήμερα αδύνατον να προβλεφθεί τι θα ήταν μια υποθετική «έξοδος από την κρίση». Η ύπαρξη κύκλων στη διαδικασία συσσώρευσης είναι αναμφισβήτητη, αλλά η υπέρβασή τους –το να καταλήξει η κρίση σε μια αναδιάρθρωση του τρόπου παραγωγής και/ή σε μια επαναστατική κρίση– συνδέεται εγγενώς με τις εντάσεις που εκδηλώνονται στη σχέση κεφαλαίου-εργασίας και με τους τρόπους ενσωμάτωσης των προλεταρίων στο κεφάλαιο. Και αυτά τα διακυβεύματα δεν εμπεριέχονται στους αντικειμενικούς νόμους της συσσώρευσης: συγκροτούνται μέσα σε σχέσεις δυνάμεων.

Μπορούμε πάντως να θέσουμε το ερώτημα: ποιος θα ήταν ο αντίκτυπος μιας γενικής κρίσης της αξιοποίησης στη μελλοντική εξέλιξη των ταξικών συγκρούσεων;

Η διαμόρφωση που φαίνεται να διαγράφεται εδώ και κάμποσο καιρό είναι διχοτομική – και η κρίση θα μπορούσε κάλλιστα να την επιτείνει. Από τη μια πλευρά, αγώνες που μιλάνε μια εν γένει ρεφορμιστική (και σπανιότερα «ριζοσπαστική») πολιτική γλώσσα, τους οποίους θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι τους δίνουν κατά κύριο λόγο «μειοτάτες τάξεις» που έχει μπλοκαριστεί η αναπαραγωγή τους – κάτι που δεν παραπέμπει σε συγκεκριμένη ταξική σύνθεση αλλά κυρίως στο γεγονός ότι οι πληθυσμοί αυτοί παρεμβαίνουν πολιτικά, σαν αθροίσματα ατόμων, και ότι γι' αυτούς υπάρχει ανάγκη επανοικειοποίησης της κοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν οι εξεγέρσεις των φτωχών έξω από την κοινωνία των πολιτών και για τους οποίους η μόνη προοπτική επανοικειοποίησης είναι αυτή που αφορά αποθέματα εμπορευμάτων στα οποία δεν έχουν πρόσβαση εξαιτίας της κατάστασής τους. Οι δύο αυτές συγκρουσιακές δυναμικές μπορούν να συνυπάρξουν μέσα στην ίδια στιγμή. Στην Ελλάδα τον Δεκέμβριο του 2008, για παράδειγμα, υπήρχαν αφενός οι εξεγερμένοι και οι διαδηλωτές που μιλούσαν πολιτική γλώσσα και αφετέρου οι «περιφερειακοί» που λεπτατούσαν και συγκρούονταν παραδίπλα. Οι τελευταίοι δεν πήγαιναν στις συνελεύσεις των πρώτων. Στις αρχές της λεγόμενης «αραβικής άνοιξης» αναπτύχθηκε λίγο-πολύ η ίδια σύζευξη ανάμεσα σε πολιτικά αιτήματα και κινήματα ταραχών.¹⁰

10 Εδώ και μερικές δεκαετίες τα ξεσπάσματα της δυτικής νεολαίας, χαρακτηριζόμενα από τις ταραχές και τις συνελεύσεις και με έντονο πολιτικό χρωματισμό, φαίνεται να ξεφεύγουν από αυτή τη διχοτομία. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το φαινόμενο αυτό ξεκίνησε με το

Η εμφάνιση μιας κοινωνικής κρίσης σε παγκόσμια κλίμακα θα έβαζε άραγε τέλος στη διχοτομία ανάμεσα στο Τότνεαμ αφενός και τους αγανακτισμένους αφετέρου; Ελλείψει μιας κοινωνικά υπαρκτής επαναστατικής προοπτικής, η αυξανόμενη φτωχοποίηση μπορεί άραγε να οδηγήσει σε κάτι άλλο από έναν γενικευμένο πόλεμο συμμαχιών σε παγκόσμια κλίμακα, ο οποίος θα γινόταν τότε, μέσα σε ένα γενικό πλαίσιο αποσυσώρευσης, το υφάδι της καπιταλιστι-

κίνημα του '77 στην Ιταλία και να το συνδέσουμε με το κίνημα κατά της σύμβασης πρώτης απασχόλησης (CPE) του 2006 στη Γαλλία και με τις ταραχές του Δεκεμβρίου 2008 στην Ελλάδα (με όλα όσα συνεπάγονται τα τριάντα χρόνια που τα χωρίζουν). Στα εξεγερσιακά αυτά κινήματα ο ταξικός ντετερμινισμός υποτάσσεται στη νεολαιίστικη διάσταση και στη συνακόλουθη κοινωνική ανάμειξη. Θα γίνουν αντιληπτά σαν κινήματα άρνησης των μηχανισμών κοινωνικής αναπαραγωγής, μιας άρνησης που εκφράζεται με αφετηρία τις διάφορες μορφές κοινωνικής διαβίωσης που χαρακτηρίζουν μια νεολαία η οποία δεν έχει ακόμα εξοβελιστεί στην ανάγκη ατομικής αναπαραγωγής του σαρκίου της κι έτσι εκδηλώνεται σαν «αποσυνδεδεμένη» και με συλλογική βλέψη σε «κάτι άλλο». Θα γίνουν επίσης αντιληπτά, από μια πιο αντικειμενιστική σκοπιά, σαν συμπτώματα κρίσης της ενσωμάτωσης των προλετάρων στο κεφάλαιο, μιας κρίσης που προσιδιάζει στην περίοδο μετά την αναδιάρθρωση. Το δυναμικό ρήξης τους είναι συχνά μεγάλο και η σύγκρουση με την αστυνομία, σε συνδυασμό με τη γενικευμένη κουβέντα και την απόλαυση μιας απότομα συγκροτημένης συλλογικής δύναμης, φαίνεται μερικές φορές να προεικονίζουν την όψη του κυοφορούμενου επαναστατικού αύριου. Όμως τα κινήματα αυτά προσκρούουν πάντα στο ίδιο όριο: την αδυναμία τους να παραγάγουν μια σχέση δυνάμεων που να εκφράζεται μέσα στην ίδια την καπιταλιστική σχέση, τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας. Αυτό δεν είναι καθόλου τυχαίο. Σαν συνέπεια της αναδιάρθρωσης και του τέλους του κοινωνικού ανήκειν που συνδέεται με την εργασία, η ζωή βρίσκεται εφεξής έξω από το εργοστάσιο, όπως επίσης έξω από αυτό εκφράζεται συλλογικά η άρνηση της κοινωνικής τάξης πραγμάτων – ενώ ο κόσμος αυτός εξακολουθεί κατά βάση να αναπαράγεται μέσα στο αναδιρθρωμένο εργοστάσιο. Ο τωρινός τρόπος παραγωγής είναι εκείνος που παράγει την «αποσύνδεση» της νεολαίας του (που κι αυτή η νεολαία είναι μια κατηγορία την οποία ο ίδιος δημιούργησε μέσα στην παραγωγίστικη ευφορία της «ένδοξης τριακονταετίας»), και έχει μέχρι στιγμής κατορθώσει να οριοθετήσει την ανατρεπτικότητα που μπορεί να εκδηλωθεί στην κατάσταση αυτή σαν ζήτημα κοινωνικής πειθαρχίας το οποίο, όσο κι αν δεν είναι καθόλου ασήμαντο, δεν έχει καμία σχέση με το τι θα ήταν μια γενικευμένη κρίση της αναπαραγωγής του μεταβλητού κεφαλαίου. Σε ό,τι εκφράστηκε μέσα του σαν άρνηση του καπιταλιστικού κόσμου, το κίνημα του '77 στην Ιταλία αναδύεται σαν η στιγμή με τις περισσότερες επαναστατικές δυνατότητες κατά τη δεκαετία του 1970. Αν όμως ο αγώνας εισέβαλε τότε στον δρόμο, στις γειτονιές, στις σχολές κτλ., αυτό οφείλεται και στο ότι εγκατέλειπε τον χώρο των εργοστασίων και ότι κάπου είχε επέλθει μια ήττα: το ιταλικό προλεταριάτο του 1977 είχε χάσει την ικανότητά του να μπλοκάρει τον πυρήνα της μηχανής, και το κίνημα ανατροπής που εξαπλώθηκε τότε στην κοινωνία δεν σταμάτησε ούτε στο ελάχιστο την καπιταλιστική επίθεση, η οποία εκτυλισσόταν παράλληλα με στόχο την αναδιάρθρωση των μισθιακών σχέσεων.

κής κυριαρχίας στους καιρούς κρίσης που έχουμε μπροστά μας; Οι μελλοντικοί αγώνες θα βοηθήσουν άραγε τελικά το κεφάλαιο να γεννήσει νέες σχέσεις παραγωγής και κυριαρχίας; Αυτό θα το μάθουμε στα επόμενα επεισόδια...

Μια βεβαιότητα πάντως: το κεφάλαιο δεν βρίσκεται ποτέ με την πλάτη στον τοίχο εξαιτίας των αντικειμενικών νόμων της οικονομίας, και το προλεταριάτο δεν θα οδηγηθεί ποτέ κατά μηχανικό τρόπο να κάνει την επανάσταση εξαιτίας των εσωτερικών αντιφάσεων του καπιταλισμού. Πάντα υπάρχουν καπιταλιστικές απαντήσεις στις κρίσεις. Εκείνο που θα εμποδίσει μια συγκρουσιακή δυναμική να ενσωματωθεί και να χωνευτεί σε μια καπιταλιστική αναδιάρθρωση των κοινωνικών σχέσεων δεν θα είναι ποτέ η αντικειμενική αδυναμία για κάτι τέτοιο, αλλά η ικανότητά της να το αρνηθεί επειδή έχει το βλέμμα στραμμένο σε κάτι άλλο. Έχουμε δει στην ιστορία ορισμένες απαρχές της διεργασίας αυτής, αλλά στην πραγματικότητα δεν την είδαμε ποτέ να φτάνει στην κατάληξή της. Αν παραχθεί κάποτε, θα πρέπει, για να μπορέσει να θριαμβεύσει, να είναι ικανή να εξουδετερώσει όλα όσα είναι σε θέση να αντιπαρατάξει το κεφάλαιο στο επίπεδο της αναδιοργάνωσης των σχέσεων παραγωγής και κυριαρχίας – θα πρέπει δηλαδή να υπονομεύσει το σύνολο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων μέσα στην ίδια την πρακτική της εξέγερσης.

Το παλιό εργατικό κίνημα, που συνδεόταν εγγενώς με ένα ξεπερασμένο σήμερα μοντέλο καπιταλιστικής κυριαρχίας, δεν πρόκειται ποτέ να ξαναγεννηθεί από τις στάχτες του. Αλλά, αν κάποτε αναδυθεί ξανά μια ταξική πάλη επαναστατικής εμβέλειας, θα πρέπει κατ' ανάγκη να εγγραφεί σε μια διαδικασία όπου παράγονται δυναμικές (και μια γλώσσα) που δημιουργούν κοινή προοπτική υπέρβασης των αγώνων που δίνουν οι φτωχοί για τα συμφέροντά τους – δυναμικές οι οποίες ταυτόχρονα θα παρακάμπτανε τον ταξικό οικουμενισμό που χαρακτηρίζει τις μεσολαβήσεις της κοινωνίας των πολιτών και της πολιτικής.

Μια τέτοια διεργασία δεν μπορεί να εμφανιστεί ανεξάρτητα από τη δυναμική του κεφαλαίου, γιατί σε τελική ανάλυση αυτή ακριβώς η δυναμική διαπλάθει εξ ολοκλήρου τις συνθήκες ύπαρξης των ανθρώπων. Ούτε όμως θα είναι ποτέ μηχανικό προϊόν της δυναμικής του κεφαλαίου.

ΧΩΡΙΣ ΕΠΑΡΣΗ

Δεν βρισκόμαστε ακόμα σε αυτό το σημείο. Στην περίοδο που βιώνουμε αντενδείκνυται περισσότερο παρά ποτέ να παρασυρθούμε από τον μεσσιανικό χαρακτήρα της προοπτικής της κατάργησης της ταξικής κοινωνίας (μεσσιανισμός ο οποίος συχνά καλλιεργείται από μια επαναστατική θεωρία που μαγνητίζεται από το νοητικό επέκεινα των καπιταλιστικών σχέσεων που προσπαθεί να κατανοήσει). Γιατί εκείνο που διακυβεύεται συγκεκριμένα στους αγώνες δεν είναι ποτέ η αναζήτηση ενός σημείου καμπής ανάμεσα στην καπιταλιστική αναπαραγωγή και την «κομμουνιστική» ρήξη: είναι πρωτίστως το εδώ και τώρα των καπιταλι-

σικόν σχέσεων. Κι επειδή ακριβώς το κεφάλαιο δεν είναι αυτόνομη μηχανή, επειδή είναι μια κοινωνική σχέση και ζει από τη δραστηριότητα των ανθρώπων, η κατανόηση του φαινομένου δεν μπορεί να είναι παγιωμένη, δοσμένη μια για πάντα στα χειρίδια κριτικής της πολιτικής οικονομίας.

Οι αγώνες, ακόμα κι όταν αποδεικνύονται αφομοιωμένοι, όταν περιορίζονται σε αιτήματα για το μοίρασμα της πίτας ή όταν αναπτύσσουν μια ταξική βία δίχως προοπτική ξεπεράσματος, μας μιλούν συνεχώς για την κατάσταση αυτής της προβληματικής σχέσης, για την εγγενή αδυναμία της να μετατρέψει τους ανθρώπους σε μηχανές.¹¹ Όπως χθες ή σήμερα, έτσι και αύριο η διχοτομία ανάμεσα στον αγώνα σαν στιγμή της αναπαραγωγής του κεφαλαίου και τον αγώνα σαν ρωγή στις καπιταλιστικές σχέσεις δεν θα τεθεί με σαφώς οριοθετημένο τρόπο. Στις στιγμές κρίσης της κοινωνικής τάξης πραγμάτων (και εν δυνάμει αυτό τίθεται σε κάθε ταξική σύγκρουση) διαμορφώνονται πάντα κάποιες καταστάσεις: το ζήτημα δεν είναι να προσπαθούμε να προβάσουμε πάνω τους τις φαντασιώσεις ή τις θεωρητικές κατασκευές των επαναστατών δίχως επανάσταση, αλλά να τις αφουγκραζόμαστε, να προσπαθούμε να κατανοήσουμε τη γλώσσα τους, να τις διαβάζουμε σε σχέση με τη γενική δυναμική του καπιταλισμού με την οποία βρίσκονται αναγκαστικά σε αλληλεπίδραση.

Καθώς έρχονται να διαρρήξουν την καθημερινή πορεία των πραγμάτων, οι αγώνες πάντα¹² δημιουργούν τη δυνατότητα ενός χώρου ανατροπής. Η ανατροπή είναι αυτό που, μέσα στις καπιταλιστικές σχέσεις, επιτρέπει να διακρίνουμε ότι οι αγώνες δεν εξαντλούνται σε αυτές. Πρόκειται επίσης για τη συγκεκριμένη

11 [Σ.τ.Ψ.] Η διατύπωση αυτή δημιουργεί ένα ερώτημα. Τι είναι ο *άνθρωπος*; Τα βιολογικά χαρακτηριστικά του; Αν έχει κάποια μηχανικά εξαρτήματα στο σώμα του, για παράδειγμα ένα μηχανήμα που στηρίζει την καρδιακή του λειτουργία παύει να είναι εκατό τοις εκατό άνθρωπος; Χρειάζεται μεγάλη προσοχή σε διατυπώσεις που υπονομεύουν την κατανόηση της κοινωνίας και της ιστορίας της ως κοινωνίας και ιστορίας *σχέσεων* και διολισθαίνουν σε οντολογικές αντιλήψεις.

12 [Σ.τ.Ψ.] Ολόκληρη αυτή η παράγραφος διέπεται από τη γνωστή στο ρεύμα της κομμουνιστικοποίησης αντίληψη του Ζυλ Ντωβέ και όσων ακολουθούν ή εμπλουτίζουν την αντίληψη αυτή με το πέρασμα των χρόνων. Στη λέξη *πάντα* εντοπίζεται η πηγή του προβλήματος αυτής της αντίληψης. Αν οι σχέσεις κοινότητας που δημιουργούνται μέσα στους ταξικούς αγώνες δημιουργούν *πάντα* τη δυνατότητα ανατροπής είναι απορίας άξιο πώς *σχεδόν πάντα* αποτυγχάνουν. Πρόκειται ουσιαστικά για μια ανικεμενίστικη αντίληψη. Το τέλος είναι βέβαιο καθώς εμπεριέχεται στην ίδια τη *φύση του προσηταρίαιου* η οποία είναι η «ανθρώπινη ουσία». Έτσι όλοι οι αγώνες αντιμετωπίζονται ως χαμένες ευκαιρίες για την επανάσταση, το περιεχόμενο της επανάστασης είναι πάντα το ίδιο, ο α-ιστορικός κομμουνισμός, και η αποτυχία τους οφείλεται πάντα σε λάθη, αστοχίες, προδοσίες των επαναστατών. Οι επαναστάτες δεν είναι ποτέ αρκετά ικανοί να πετύχουν τον στόχο τους. Για μια ενδελεχή κριτική αυτής της άποψης δείτε το κείμενο «Πολύ κακό για το τίποτα» στο *blaumachen* #5.

οργάνωση που συγκροτείται σε μια στιγμή αγώνα, για τις σχέσεις αλληλεγγύης που αναπτύσσονται, για την αναγνώριση μιας κοινής συνθήκης και την άρνησή της, για την αντιστροφή της βίας μέσα στις ιεραρχικές σχέσεις, για το φαντασιακό που παράγεται πάνω σε αυτές τις βάσεις. Κατ' αυτή την έννοια, είναι τεράστια πρόκληση να κατανοήσουμε τι εξυφάνθηκε στην Αλβανία όταν ο πληθυσμός έδωχνε το κράτος από τις πόλεις.

Στην εποχή μας που ελάχιστα προσφέρεται για κομμουνιστική εσοχατολογία, πέρα από οποιαδήποτε ανάλυση των επαναστατικών σκιρτημάτων στους αγώνες (και κατά περίπτωση τη βίωσή τους), πέρα από οποιαδήποτε κατονομασία της αντεπανάστασης που τους αντιπαρατίθεται (και κατά περίπτωση την καταπολέμησή της), χρειάζεται να ενδιαφερθούμε για τη συγκρουσιακή πορεία του καπιταλισμού, για τις κρίσεις που φέρει η αναπαραγωγή του, καθώς και για τις εξεγέρσεις που προκαλεί και θα εξακολουθήσει να προκαλεί. Γιατί ναι μεν οι σημερινές εξεγέρσεις και οι σημερινοί αγώνες ποτέ δεν θα παραγάγουν κατά μηχανικό τρόπο επαναστατικές προοπτικές, αλλά μόνο μέσα σε αυτές τις στιγμές και στη βάση των πρακτικών που αναπτύσσονται εκεί θα μπορέσει ίσως να αναδυθεί ξανά η επαναστατική προοπτική.

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΣ ΔΙΧΩΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Όντας αντανάκλαση της εποχής που τους παράγει, οι σημερινοί επαναστάτες ακτιβιστές περιορίζονται σε μερικές χούφτες «ριζοσπαστών» που παράγονται από την κρίση αναπαραγωγής των δυτικών μεσαίων τάξεων.¹³ Τους παραμονεύει πάντα η πολιτική ειδίκευση της ζωής τους, και βέβαια δεν έχουν καμία επαναστατική δραστηριότητα: εκτός κι αν αναγάγουν τον εαυτό τους σε οικουμενικά επαναστατικά υποκείμενα, βρίσκονται διαρκώς αντιμέτωποι με τα πραγματικά διακυβεύματα των αγώνων, τα οποία αφορούν τη διαπραγμάτευση των υπάρχουσών συνθηκών και όχι την κατάργησή τους. Θέτοντας συνεχώς το ζήτημα της «παρέμβασης», δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να επικυρώνουν μιαν εξωτερικότητα –την εξωτερικότητα της επαναστατικής προοπτικής και, πιο πέρα, όσων αυτοανακηρύσσονται επαναστάτες– σε σχέση με ό,τι διακυβεύεται στους αγώνες.

Δεν τίθεται ζήτημα να κάνουμε κήρυγμα στους ακτιβιστές και τους αγωνιστές από υπαρξιακή σκοπιά. Γενικά και αφηρημένα, δεν είναι δυνατόν να επικριθεί η επιθυμία/ανάγκη που μπορεί να έχουμε για να επιζητήσουμε να εγγραφούμε σε δυναμικές αγώνα, σε ανυπαλόμπτες και σε ποικίλες καταστάσεις πάνω στις βάσεις που βρίσκουμε γύρω μας και μαζί με άλλους, δίνοντας στον

13 Όσο για τον λόγο των επαναστατών αγωνιστών της περιφέρειας, έχει βαθμιαία μετατοπιστεί από τον «σοσιαλισμό» προς δημοκρατικές διεκδικήσεις τύπου «ανθρώπινα δικαιώματα και κοινωνική δικαιοσύνη», όπου δεν τίθεται καθόλου ζήτημα ανατροπής του κοινωνικού καθεστώτος.

εαυτό μας ό,τι μέσα μπορούμε: όσο και να 'ναι, αυτά τα πράγματα επιτρέπουν να νιώσουμε λίγο περισσότερο ζωντανοί. Οι αναπόφευκτες διευθετήσεις μας με έναν κόσμο στον οποίο δεν ζητήσαμε να γεννηθούμε, οι όσο το δυνατόν λιγότερο σαπισμένες πρακτικές και «τρόποι ζωής» που θα μπορούσαμε να συγκροτήσουμε μέσα του, αυτά είναι υπόθεση του καθένα και στην πραγματικότητα δεν επιδέχονται κριτική παρά μόνο στις συγκεκριμένες λεπτομέρειες.

Το ζητούμενο είναι απλώς να μην φανταζόμαστε ότι η επέκταση αυτών των υπαρξιακών τρόπων θα φέρει την επανάσταση, ή ότι οι αυτοανακρυσσόμενοι επαναστάτες θα κάνουν την επανάσταση πάνω στις δικές τους βάσεις. Δεν πρόκειται για μεθοδολογικό σφάλμα ως προς τον τρόπο παρέμβασης, τοποθέτησης κτλ. Πρόκειται απλώς για το γεγονός ότι «δεν καθορίζει η συνείδηση των ανθρώπων την ύπαρξή τους, αλλά αντίθετα η κοινωνική τους ύπαρξη καθορίζει τη συνείδησή τους»: καθώς συνενώνονται και αναγνωρίζουν τον εαυτό τους σαν όμοιους, οι μικρές ομάδες αυτοανακρυσσόμενων επαναστατών παράγουν αναγκαστικά μια «ριζοσπαστικότητα» (λόγου και δράσης) που προσιδιάζει στη θέση την οποία οι ίδιοι κατέχουν μέσα στις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις και στην ταυτότητα που διαμόρφωσαν στο πλαίσιο αυτό για τον εαυτό τους. Η ριζοσπαστικότητα αυτή μπορεί να επεκταθεί μόνο με τη μορφή της αριθμητικής αύξησης ενός πάντοτε κοινωνικά καθορισμένου χώρου, ο οποίος θα οδηγηθεί λογικά να «κάνει πολιτική», δηλαδή να στρατολογήσει, να συγκροτήσει τις ιεραρχικές σχέσεις που αρμόζουν στην πολιτική ειδίκευση και να αναγάγει τους αγώνες σε ζήτημα αυτοαναπαραγωγής. Και, καθώς θα τα κάνει αυτά, να δίνει επίσης μαθήματα εξέγερσης σε εκείνους που έχουν τους περισσότερους λόγους να εξεγερθούν.

Η πολιτική, έστω και «ριζοσπαστική», έχει πάντοτε να πουλήσει μια πραγματεία και ποτέ δεν είναι εντελώς αμέτοχη σε νταβατζιλίκια.

(Δεν υπάρχει ωστόσο καμία προλεταριακή αυθεντικότητα που θα μπορούσε να αντιπαρεταθεί στη «μικροαστική» εξέγερση. Οι κατηγοριοποιήσεις αυτές δεν έχουν άλλωστε κανένα νόημα από μόνες τους: ανάμεσα στον μετανάστη που δουλεύει στην οικοδομή και βγάζει αξιοπρεπώς τα προς το ζην και τον απόφοιτο γιου καθηγητή που τα «κουτσοβολεύει» δεξιά κι αριστερά, ποιος βρίσκεται πάνω από τον άλλον από ταξική άποψη; Δύσκολο να πούμε. Κι όμως οι σχέσεις που τους καθορίζουν δεν παύουν να είναι σχέσεις ταξικές, κατά το ότι παραμένουν διαμεσολαβημένες από την ταξική κοινωνία, εμπλέκοντας τους τρόπους πρόσβασης στο χρήμα αλλά και το κοινωνικό κεφάλαιο, τη σχέση με τις «επιλογές ζωής», την πολιτιστική εγγύτητα με τις κυρίαρχες τάξεις, την ικανότητα οικειοποίησης της αστικής «γνώσης» κτλ. – χωρίς να μιλήσουμε για όλες τις κοινωνικές μορφές της ανδρικής κυριαρχίας, οι οποίες πάντα παρεμβάλλονται στα ζητήματα αυτά. Όλες αυτές οι σχέσεις, οι οποίες συνθέτουν το υφάδι της ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων, αποτελούν επίσης την αντικειμενικότητα της ταξικής κοινωνίας, από την οποία είναι αδύνατον να ξεφύγει ακόμα και ο κάτοχος του πιο λυσσαλέου βολонταρισμού.)

Το ενδόμυχο δράμα των επαναστατών δίχως επανάσταση στις αρχές του 21ου αιώνα είναι ότι ζουν διαρκώς με προβολές στο μέλλον. Καταλήγουμε να χιζούμε υποθέσεις και (αναπόφευκτα) φαντασιώσεις με βάση τους απόηχους ταξικής βίας που φτάνουν στα αυτιά μας, χωρίς ποτέ να κατανοούμε πλήρως τι παράγουν αυτοί που εξηγούνται. Όσο κι αν θα θέλαμε να ήταν αλλιώς τα πράγματα, οι προβληματικές ενός «τοιχώβιου»¹⁴ του Μπαμπ ελ-Ουέντ όταν πετροβολάει τους μπάτσους δεν είναι ίδιες με εκείνες των αυτοανακηρυσσόμενων επαναστατών των δυτικών μητροπόλεων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο ένας έχει δίκιο και ο άλλος άδικο. Μόνο που ο τοιχώβιος δεν επιδιώκει να ενσωματώσει το σκεπτικό των ριζοσπαστών σε μια δική του γενική αντίληψη των αντιπαλοτήτων – του είναι αδιάφορο. Οι ριζοσπάστες το επιδιώκουν και, έστω και λίγο αν το επιχειρήσουν στην πράξη, είναι δύσκολο να αποφύγουν για πολύ την τρομερή διαπίστωση: οι φτωχοί συνήθως δεν συμπεριφέρονται όπως θα ήθελαν οι ριζοσπάστες.

Οι αγώνες και οι εξεγέρσεις δεν βγαίνουν από μαγική χύτρα. Το υλικό τους δεν είναι φτιαγμένο από όνειρα ή γενικές ιδέες, αλλά από τις κοινωνικές σχέσεις που επικρατούν στον χώρο εμφάνισής τους, και αναγκαστικά με αυτές καταπιάνονται – η επιλογή μιας «ριζοσπαστικότητας» είναι φαντασική προβολή και αναγκαστικά εξωτερική προς αυτά που διακυβεύονται στους αγώνες.

Για τους αυτοανακηρυσσόμενους επαναστάτες είναι πάντοτε περίπλοκο να αντιπαραβάλουν την επαναστατική επιβεβαίωση με την πραγματικότητα των τωρινών ταξικών σχέσεων και συγκρούσεων. Η δυσκολία αυτή δεν περιορίζεται άλλωστε στη σφαίρα του ακτιβισμού: μπορούμε επίσης να τη δούμε να εκδηλώνεται (με διαφορετικό τρόπο) στο πλαίσιο της θεωρίας που έχει επαναστατικές βλέψεις. Το σημείο καμπής της θεωρίας έγκειται στο γεγονός ότι είναι μια δραστηριότητα που προσπαθεί να κατανοήσει τη δυναμική εκείνου που παράγει το σύνολο της ανθρώπινης ζωής σήμερα (του κεφαλαίου), ενώ ταυτόχρονα προβάλλει μια ανατροπή της τάξης πραγμάτων του κόσμου από εκείνους που μέσα του είναι κοινωνικά υποταγμένοι (τους φίλους μας τους προλετάριους). Αλλά η ικανότητα της θεωρίας να αλληλεπιδρά με ό,τι κάνουν οι τελευταίοι είναι κοινωνικά περιορισμένη: παραμένοντας υπόθεση διανοουμένων, η θεωρία εγγράφεται στις υπάρχουσες ταξικές σχέσεις (όπου εκείνοι που επιδίδονται σε αυτό το είδος δραστηριότητας δεν είναι οι κοινωνικά υποταγμένοι). Αυτό δεν μπορεί να ξεπεραστεί όσο η θεωρία δεν βρίσκεται σε άμεση αλληλεπίδραση με εμπειρίες αγώνων που είναι κι αυτοί επαναστατικοί. Γύρω στο 1848, στο 1917, στο 1968 κτλ., η επανάσταση ήταν μια διεργασία σε εξέλιξη, και η θεωρητικοποίησή της εξαρτιόταν από όποιες ρήξεις παράγονταν μέσα στη σύγκρουση – η θεωρητικοποίηση ήταν τότε αναπόσπαστο μέρος της επαναστατικής διεργασίας. Έξω από αυτές τις περιόδους επαναστατικού αναβρασμού, η θεωρία αποκτά το νόημά της σαν θεωρία του κεφαλαίου, αλλά οι προοπτικές που επιζητεί να χαράξει όσον

14 «Hittiste» στα αραβικά του Μαγκρέμπ: αυτός που ακουμπάει στον τοίχο, δηλαδή νεαρός άνεργος που σκοτώνει την ώρα του.

αφορά την κατάργησή του παραμένουν θεωρητικές: είναι νοητικές προβολές έξω από τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις και αδυνατούν να απεγκλωβιστούν από τους ταξικούς προσδιορισμούς οι οποίοι παράγουν τη θεωρία σαν διαχωρισμένη δραστηριότητα.

Στη σημερινή περίοδο η επαναστατική ανίχνευση είναι ένα διασκεδαστικό παιχνίδι, τίποτα παραπάνω. Μόλις συγκροτηθεί σε τελεολογική συστηματοποίηση που προσπαθεί με γερά σπρωξίματα να χωρέσει τα γεγονότα στις προϋπάρχουσες εννοιολογήσεις της, η επαναστατική θεωρία γίνεται δραστηριότητα κλεισμένη στον εαυτό της με κυριότερο επίδικο την αντιπαράθεση απόψεων μεταξύ λίγο-πολύ ειδικευμένων διανοουμένων, μια δραστηριότητα που πάντοτε υπάρχει κίνδυνος να παράγει την ίδια εργαλειακή σχέση με τους αγώνες όπως εκείνη που χαρακτηρίζει τον ακυβισμό που έχει επαναστατικές βλέψεις.

Όλα αυτά δεν είναι λόγος για να πάψουμε να διαβάζουμε τον κόσμο μέσα στον οποίο τριγυρνάμε, βρίσκοντας σε αυτόν μια λογική, μια έσχατη συνοχή – και να τον υποβάλλουμε σε συνολική κριτική. Αντίθετα, πρέπει να το κάνουμε με σοβαρότητα, γιατί πρόκειται για σοβαρή υπόθεση. Αλλά πρέπει επίσης να κατορθώνουμε να το κάνουμε χωρίς να παραπαίρνουμε τον εαυτό μας στα σοβαρά, γιατί το κρίσιμο περιεχόμενο δεν είναι ίδιο όπως όταν αυτή η κριτική έθετε πρακτικά ζητήματα σε ένα κοινωνικά υπαρκτό επαναστατικό κίνημα. Εμείς οι «επαναστάτες» δεν έχουμε ούτε κατά διάνοια τα μέσα για να είμαστε επαναστάτες, και στην πραγματικότητα, μέσα στην ταξική κοινωνία όπου ζούμε, είμαστε όλοι κατά βάση κάτι άλλο.

Bob